

Ljudmila Vladimirovna Baeva
Filozofski fakultet
Astrahanski državni univerzitet, Rusija

SISTEM VRIJEDNOSTI OMLADINE „EPOHE PROMJENA“: RUSKI POGLED

Savremenu sliku Rusije umnogome određuje mladi naraštaj koji je stasao u uslovima slobode, pluralizma i formiranja novih političkih i ekonomskih standarda. Težnje ovog, najaktivnijeg dijela društva suštinski su drugačije od težnje omladine prethodnog perioda zbog toga što su se posljednjih godina desile ne samo formacijske promjene unutar države, već i zbog promjena koje imaju svjetski globalni karakter. Očigledno je da od vrijednosne orijentacije omladine i njene savremene transformacije direktno zavisi ne samo kakva će biti budućnost Rusije, već i kakav će biti karakter njenih međusobnih odnosa sa drugim državama u svijetu. Naš je zadatak da pokažemo uzroke transformacija vrijednosti, analiziramo njihovu suštinu i manifestacije, damo ocjenu savremene hijerarhije vrijednosti i prognoziramo socijalne fenomene koji su povezani sa ostvarivanjem savremenog sistema vrijednosti u stvarnosti.

Prije nego pređemo na rješenje postavljenih zadataka, neophodno je precizirati pojmovni aparat a naročito značenje pojma vrijednosti budući da je on višeznačan. Vrijednosti se mogu odrediti kao dominante svijesti i egzistencijalne dominante usmjerene na unutrašnji razvoj ličnosti i okolni svijet ispunjavajući ih smislom i značajem [1]. Povezujući svijet i čovjeka, vrijednosti preobražavaju obje strane ovog odnosa i usmjeravaju ih ka onom idealnom. Budući da vrijednost predstavlja oblik informacije koja izražava subjektivnost, prioritet, predstavu o bivstvovnom savršenstvu koja je kadra da upravlja životom ličnosti i čak realnošću koja nas okružuje, ona ima izrazito egzistencijalni karakter. Pod riječju „egzistencijalni“ podrazumijeva se ono što je povezano sa postojanjem, ali što se postiže samostalno u procesima stalnih kvalitativnih odlučivanja. Bivstvovanje usmjereno ka nekom značajnom cilju ili vrijednosti predstavlja naše samoodređenje i uzdizanje do potrebnog, savršenog nivoa. Važna informacija, sadržeći u sebi mogućnost samorealizacije i usavršavanja, kadra je da preobrazi kako samog subjekta tako i okolni prostor. Emocionalni i egzistencijalni doživljaji se razmatraju kao činioci koji mogu uticati na psihičke, nervne i somatske procese. Na taj način vrijednosti predstavljaju svojevrsan odgovor ličnosti na ključne bivstvovne izazove kao što su: smrt, usamljenost, otuđenost, apsurdnost, nesloboda, pokušaji osmišljavanja bivstvovanja koje samo po sebi ne sadrži nikakav zadati cilj i smisao, izgradnja (ili promjena) naše ličnosti i svijeta u skladu sa vlastitom preferencijom. Stvaranje vrijednosti predstavlja izraz slobode ličnosti spram prirodno-socijalnih programa i

mogućnost „prekodiranja“ našeg Ja i svijeta koji nas okružuje u pravcu vrijednosnog ideala, i najvažniji je faktor dinamike čovjeka, društva i kulture kao „otvorenih“ sistema.

Epoha na razmeđu dvaju milenijuma bila je vrijeme transformacije vodećih orijentira u razvoju civilizacije. Tu novu epohu „prevrednovanja vrijednosti“ sa periodima njihove neizbježne smjene često nazivaju postmoderno stanje. Među glavne razloge koji su izazvali korjenite promjene u sistemu vrijednosti savremenog pokoljenja, po našem mišljenju, mogu se ubrojiti sljedeći:

1. Krah socijalizma u Rusiji: inflacija ekonomskih, političkih, socijalnih i duhovnih orijentira sovjetske epohe.
2. Uspostavljanje slobode, pluralizma, mogućnosti neograničenog samoizražavanja i samorazvoja bez pritiska spoljašnjih faktora.
3. Nestabilnost tržišnog sistema, žestoka konkurencija, pragmatizam, „prirodna selekcija“ i monopolizacija, neophodnost oslanjanja na vlastite sposobnosti i vlastitu aktivnost.
4. Snažan upliv informacionih tehnologija u sve sfere društvenog života, „informacioni šok“, tehnokratizovanje pogleda na svijet, porast uloge znanja i nauke u životu čovječanstva.
5. Globalni civilizacijski izazovi, hronična sveopšta kriza koja zahvata sve ključne sfere društvenog života.
6. Kulturna, politička, etnička globalizacija, miješanje naroda i tradicija, civilizacijski konflikti i njihovi uzajamni uticaji.
7. Povećanje kvaliteta života, mogućnost raznolikih varijanti uživanja, razvoj zabavne industrije.
8. Realizacija ravnopravnosti muškaraca i žena, feminizacija, potiranje jasnih polnih granica, raspadanje institucije porodice.
9. Duhovni i kulturni anarhizam, obraćanje raznolikim religioznim učenjima, pojavljivanje novih kultova, iracionalizam, intuicionizam, postmoderni subjektivizam u procesu saznanja i interpretaciji realnosti.
10. Snažna dinamika društvenog razvoja, ubrzano življenje, uvećavanje mogućnosti, rast naučnog znanja, stalne promjene u socijalnoj, političkoj i ekonomskoj sferi.

Nabrojani faktori, naravno, ne iscrpljuju svu suštinu problema, ali nam dozvoljavaju da odredimo opseg promjena koje nastaju u životu savremenog čovjeka. Očigledno da su novonastale promjene morale izazvati i promjene u sferi vrijednosti, u smisaono-značenjskim orijentirima koji određuju ono čemu teži čovjek razvijajući se u datim uslovima.

U čemu se sastoji suština savremene evolucije vrijednosti? U kom pravcu se mijenjaju vrijednosti ličnosti i društva, i kakve su moguće posljedice tih promjena?

Empirijsko obrazloženje rješenja datog problema predstavljaju rezultati socioloških istraživanja, koji nam dozvoljavaju da pokažemo vrijednosne prioritete savremene ruske omladine (u različitim regionima zemlje) i donesemo zaključak o karakteru savremene epohe sa aksiološkog aspekta.

Uopšteno uzev, specifičnosti savremenog sistema vrijednosti predstavljaju sljedeći momenti:

1. Porast uloge vitalnih, materijalnih, hedonističkih vrijednosti i kao posljedica toga, snižavanje statusa duhovnih (sa izuzetkom kognitivnih), društvenih, moralnih i estetičkih vrijednosti. Briga o zdravlju, bezbjednosti, uslovima osiguranja života, težnja za vlastitom afirmacijom i samoispoljavanje – za većinu pojedinaca postaje najznačajniji orijentir njihove aktivnosti. Pri tom smo najčešće zabrinuti za naš sopstveni život i zdravlje, dok su vrijednost života Drugog i prirode potisnuti u drugi plan što ima za posledicu sveopštu dehumanizaciju. To potvrđuju sociološka istraživanja koja proučavaju „usmjerenost ličnosti“ savremene omladine. Tako se, npr., prema podacima sociologa A. V. Sokolova i I. O. Ščerbakova, ispitanici (studenti visokoškolskih ustanova) dijele na tri grupe („modele ličnosti“): „altruiste“ tj. one koji su svjesno orijentisani na društveno dobro, kolektiv, i na druge ljude (25% od ukupnog broja ispitanih), „konformiste“ – tj. one koji se svjesno ili nesvjesno potčinjavaju društvenim normama i tradiciji (20%), i „egoiste“ – tj. one koji su svjesno orijentisani na zadovoljenje vlastitih želja, ambicija i na lični uspjeh (55%) [2. S. 115–124]. Većina ispitanika je „govorila o svojoj apolitičnosti, o nepovjerenju prema politici i politikanstvu, o razočarenju u demokratske ideale“ [2. S. 119]. Istraživanje vrijednosnih orijentira omladine svjedoči o tome da ispitanici kao temeljne i određujuće vrijednosti ističu sljedeće: „zdravlje“ – 72%, „bezbjednost“ – 60%, „blagostanje“ – 50%, „ljubav“ – 34%, „poštovanje prema ljudima“ – 31%, „vjeru“ – 20% [2. S. 166–184]. Analiza vrijednosne dinamike omladine (studenata visokoškolskih ustanova, koledža) astrahanske oblasti, takođe, svjedoči o tome da u društvu postoji orijentacija na individualne vrijednosti: ljubav, porodica, zadovoljstvo, komfor, bogatstvo. Na osnovu rezultata sociološkog istraživanja koje je sproveo Omladinski komitet astrahanske oblasti, najvažnije vrijednosti omladine jesu: „obrazovanje i profesija“ (20,2%), „novac“ (20%), „poslovna karijera“ (19%), „porodica“ (7%) [2. S. 30]. Može se konstatovati da za vrijeme krize makrosociuma omladina teži da učvrsti prag stabilnosti – „mikrosocium“ i, pri tom, moralne vrijednosti postaju inferiorne spram težnji za materijalnim blagostanjem i komforom, a egocentrični prioriteti dominiraju u odnosu na društvene.

2. Drugo značajno obilježje savremenog doba predstavlja opšta nestabilnost sistema vrijednosti, ugroženost lične egzistencije izazvana krizom u različitim sferama (politika, ekonomija, ekologija, duhovna kriza). Socijalno-politička i materijalna nestabilnost utiču i na pogled na svijet savremene omladine. Tako npr. sociološka istraživanja vrijednosnog sistema omladine pokazuju da poteškoće savremenog života iniciraju „nadu da će biti bolje“ kod 44,8% ispitanih muškaraca i 47,6% ispitanih žena ili se čak tumače kao „normalna pojava i ne izazivaju nikakva osjećanja“ – kod 22,0% muških i 10,0% ženskih ispitanika [4. S. 73–78]. Primjetna je i činjenica da su muškarci bolje adaptirani na stalne promjene i „stabilnu krizu“ savremenog doba za razliku od djevojaka koje su u većoj mjeri okrenute tradicionalnim vrijednostima i odnosima i koje osjećaju

veću uznemirenost i diskomfor. Zbog toga većina mladih žena teži nezavisnosti, samodovoljnosti, vlastitoj uspješnoj karijeri, žestini i krutosti u komunikaciji. Samoidentifikacija ispitanika pokazala je da su glavne karakteristike savremene omladine sljedeće: „pokoljenje nada“ – 34,9%, „agresivnost“ – 25,5% (17,5% – žena), „pragmatizam“ – 8% (10,5% – žena), što svjedoči o nestabilnosti sistema vrijednosti, o njihovoj orijentaciji na budućnost, o nezadovoljstvu postojećim stanjem, kritičnosti prema tradicionalnim prioritetima i obezduhovljenom načinu života.

Prema podacima Omladinskog komiteta astrahanske oblasti koji je sistematizovao brojna problemska obraćanja adolescenata i omladine, na Povjerljivi telefon u periodu 1996–2005, među osnovne probleme ovog dijela populacije navode se sljedeći: „ljubavni odnosi“ – 40%, „problemi poimanja sebe kao ličnosti“ – 12%, „alkoholizam i zavisnost od narkotika“ – 15%, „odnosi sa vršnjacima“ – 10%, „bračni problemi“ – 8%, „seksualni problemi“ – 9%, „odnosi sa roditeljima“ – 5%, „suicidi“ – 4% [5. S. 37].

Osim ličnih problema na vrijednosne orijentire omladine i njihov pogled na svijet značajan uticaj ima i nepovoljna demografska, socijalna i ekonomska situacija u cjelini: povećanje mortaliteta u odnosu na natalitet (prema podacima za astrahansku oblast za period 1996–2004, on je 1,7 puta veći, a po podacima za Sankt Peterburg 2,6 puta), povećanje broja razvoda (za 38%) rast prestupništva (za oko 3 puta), siromaštvo, pogoršanje zdravlja, narkomanija, alkoholizam – naročito u okviru adolescentne populacije (selektivna epidemološka istraživanja u školama pokazala su da učenici oko 13-te godine, njih 40–50%, i oko 16-te godine (70–85%) započinju sa konzumacijom alkohola, 2,5% probalo je narkotike, a 15–30% psihoaktivne supstance), uvećanje socijalne nejednakosti, porast nezaposlenosti [6. S. 15–16].

Analizom navedenih podataka možemo zaključiti da stanje „hronične krize“ u kojoj se nalazi savremena omladina doprinosi destabilizaciji sistema vrijednosti, nezadovoljstvu postojećim stanjem, gubitku povjerenja u državu i institucije vlasti, jačanju suicidalnih i apokaliptičkih tendencija, i porastu devijantnog ponašanja.

3. Istovremeno, savremeno doba karakterišu i neke nove, pozitivne tendencije, prije svega – porast vrijednosti znanja, obrazovanja, informacija, a takođe i ubrzani tempo njihovog rasta. Znanja predstavljaju danas najznačajniji faktor u razvoju ličnosti i poboljšanju kvaliteta života. Najveće perspektive vezuju se danas upravo za sticanje obrazovanja. U savremenoj Rusiji praktički je dosegnut cilj opšte valorizacije visokog obrazovanja. Ogroman broj mladih ljudi studira na državnim i komercijalnim visokoškolskim ustanovama, znajući da su za dobijanje dobrog posla neophodne dvije ili više diploma, kao i znanje nekoliko stranih jezika. Naravno, sticanje znanja danas predstavlja prije svega sredstvo za nastavak karijere, ali se istovremeno smatra i neodvojivim atributom savremenog čovjeka, pri čemu daje mogućnost svakome da se upozna sa tekovinama kulture i najnovijim naučnim otkrićima do kojeg je došlo čovječanstvo.

Tako npr. analiza životnih strategija moskovske studentske populacije pokazuje da cilj obrazovanja za 58% ispitanika (Moskovski državni univerzitet) predstavlja uspjeh u životu, za 55% – „postati kulturni i visokoobrazovan čovjek“, a za 32% – materijalna situiranost [7. S. 55–61]. Značaj znanja i obrazovanja povećava se, s jedne strane, zbog ulaska društva u epohu informacija i, s druge strane, zbog pragmatičkog pogleda na svijet i potrebe za visokoobrazovanim specijalistima.

4. Još jednu karakteristiku savremenog doba predstavlja i svojevrsna „bolest promjena“, tj. težnja za permanentnim obnavljanjem životnih uslova i čovjekovog okruženja i u krajnjoj istanci „bjekstvo od realnosti“ [8]. Problem ubrzanog tempa razvoja po prvi put bio je formulisan 70-tih godina u radovima zapadnih futurologa. A. Tafler je nazvao buduće društvo – društvo inficirano „bolešću promjena“, naglašavajući da će njegovu glavnu karakteristiku predstavljati površno razumijevanje stvarnosti i odnošenje prema njoj kao prema nečem privremenom i bez značaja. Savremena omladina je veoma mobilna: nju karakteriše stalna promjena mjesta boravka, neprekidno usavršavanje i mijenjanje komunikativnih partnera. Vjernost, čvrsto prijateljstvo, ljubav, posao na jednom mjestu, stalni dom i porodica – smatraju se sada već vrijednostima prošlih generacija. Savremena omladina prioritet daje neobaveznim odnosima koji, uprkos svemu, ne doprinose rješavanju egzistencijalnih problema. Tako npr. ispitivanje učesnika omladinskih „druženja“ u Moskvi, Sankt Peterburgu i nizu drugih većih ruskih gradova pokazalo je da oko 70% omladine pati od usamljenosti, više od polovine anketiranih izjavilo je da su razmišljali o samoubistvu. Uostalom, u čitavoj zemlji od ukupnog broja samoubica osoba starosti od 29 godina sačinjavaju 28%, dok je broj lica iste dobi koji su pokušali suicid znatno veći i njihov procenat iznosi 37% [9. S. 219]. Negiranje vrijednosti drugog neminovno dovodi do samodestrukcije i degradacije. Usredsređenost na sopstvenu ličnost zaustavlja njen razvoj, budući da duhovni život postaje sve siromašniji i bezizlazniji.

Za većinu današnje omladine, bez obzira na visoki životni standard, karakteristično je nazadovoljstvo postojećim stanjem i uvjerenje da su oni „dostojni nečeg višeg“ negoli što je to život u besmislenom i moralno otuđenom svijetu.

Negativna interpretacija realnosti neminovno rezultira „bjekstvom“ od nje. Forme tog bjekstva za intelektualno i moralno slabije ličnosti jesu alkohol, narkotici, virtuelne igre i u krajnjoj instanci suicid, dok su za one druge, intelektualno i moralno superiornije ličnosti, to religija, misticizam, virtuelno stvaralaštvo i komunikacija i ekstremna zabava.

Međutim, „bjekstvo od realnosti“ nije karakteristično za čitavu omladinsku populaciju. Naprotiv, većina je zadovoljna postojećim stanjem, dinamikom promjena i širinom mogućnosti za njeno stvaralaštvo i djelovanje.

5. Veoma važno obilježje savremenog doba (naročito u megalopolisima) predstavlja „kosmopolitizam“, tj. gubitak kulturne, etničke tradicije i otvorenost za nove uticaje. Ovaj fenomen je povezan sa procesima integracije i globaliza-

cije svijeta i kulture koji su u značajnoj mjeri uticali i na promjenu društvenih vrijednosti.

U savremenom svijetu na specifičan način prepliću se najrazličitije kulturne tradicije, što je posljedica migracija, eksporta kulturnih vrijednosti i njihove asimilacije u novim uslovima. O činjenici da savremeni pogled na svijet predstavlja svojevrsnu sintezu zapadnih i istočnih paradigmi svjedoče i sociološka istraživanja. Prema mišljenju sociologa koji su sprovedli istraživanje na ruskom Krasnojarskom univerzitetu, savremeno stanje (civilizacije prim. prev.) može se odrediti kao „religiozni sinkretizam“: „u besmrtnost duše apsolutno vjeruje 48% ispitanika, od toga većina njih vjeruje u reinkarnističku koncepciju besmrtnosti, a nešto manje u hrišćansku koncepciju postmortalnog postojanja“ [10. S. 98]. Ovakva sinteza pogleda rezultat je jačanja iracionalizma, interesa prema religiji, magiji, misticizmu, i to ne samo u njihovim tradicionalnim već i u netradicionalnim oblicima.

Istovremeno, svjetska globalizacija prouzrokuje osjećaj disharmonije. Međusobna suprotstavljenost razvijenih i siromašnih zemalja produkuje ne univerzalne i opštečovječanske, već nacionalne i čak klasne, suprotne vrijednosti (vladavina – nezavisnost, monopoli – antimonopolizam, globalizam – antiglobalizam, vesternizacija – nacionalna politika itd.). Položaj Rusije u sistemu svjetske zajednice kod većeg dijela ruske omladine izaziva razočaranje, anti-patriotizam, težnju za emigracijom, i doprinosi u cjelini jednom kosmopolitskom raspoloženju. Globalizacija uzrokuje pojačano miješanje naroda i kultura, gubitak veze sa tradicijom, etničkom grupom i otadžbinom. Moderni stanovnik megalopolisa u principu više nije nosilac nacionalnog jezika i kulturnih tradicija. Nova kultura postaje u biti eklektična, po svom karakteru kosmopolitska, a po načinu izražavanja postmoderna i neortodoksna. U skladu sa ovakvim tendencijama ključni vrijednosni imperativi savremenog doba, prema našem mišljenju treba da budu sloboda, tolerantnost, poštovanje Drugog, kao jedina mogućnost nenasilne globalizacije ekonomske, socijalne i informacione sfere čovjekovog djelovanja.

U cjelini, aksiološku sliku savremenog svijeta karakteriše mnoštvo formi: fragmentarnost, pluralizam, jačanje subjektivnog faktora, što predstavlja rezultat liberalizma i uspostavljanja slobode vrijednosnog izbora. Preispitivanje klasičnih vrijednosti koje su imale moralno ili političko obilježje, rezultiraju uspostavljanjem vrijednosti vitalnog i pragmatičkog tipa, koje su po svom karakteru neetičke i neistorijske i u mnogo manjoj mjeri podložne transformacijama. Devijantno ponašanje i amoralizam prihvataju se kao „podnošljivi“, dok društveno-političke i patriotske orijentacije zadobijaju snažno naglašeni pragmatični karakter. Za savremenu omladinu karakteristična je svojevrsna aksiološka antinomičnost, koja spaja indiferentnost i nepomirljivost, kosmopolitizam i nacionalizam, težnju za slobodom i nezavisnost.

Istraživanje prirode sistema vrijednosti omogućava nam da zaključimo da njihovo formiranje predstavlja proces kojim se u velikoj mjeri može upravljati. Moguće je izazvati promjene u svijetu vrijednosti, i to se stalno dešava zahva-

ljujući uticaju kulture, religije, filosofije, medija itd. Međutim, uloga duhovnih faktora danas je suštinski oslabila. Ekonomska i pragmatična determinacija mogu oživjeti samo najobičnije vrijednosti, povezane sa potrošnjom materijalnih dobara. Za radikalno mijenjanje situacije neophodno je sistemsko aktivno djelovanje i planska korekcija u sferi obrazovanja, u radu medija, ostvarenje političke tolerancije i razvijanje humanizma u oblasti kulture, kao i zaštita prava ličnosti, što predstavlja najvažniji zadatak države i specijalista iz oblasti sociologije i kulture.

L i t e r a t u r a

1. См. Баева Л. В. Ценностные основания индивидуального бытия: опыт экзистенциальной аксиологии. Монография. М.: Прометей, 2003.; Ценности изменяющегося мира. Экзистенциальная аксиология истории. Монография. Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2004.
2. Соколов А. В., Щербаков О. И. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества // Социс № 1. 2003.
3. Смирнов Л. М. Эмпирическое изучение базовых ценностей // Мир России. № 1, 2002.
4. Скутнева С. В. Гендерные аспекты жизненного самоопределения молодежи // Социс. № 11, 2003.
5. Положение молодежи в Астраханской области и государственная молодежная политика. Астрахань, 1999.
6. Состояние и перспективы развития семейной и молодежной политики в Астраханской области. Астрахань: Комитет по делам молодежи Администрации астраханской области, 2001.
7. Сорокина И. Д. Перемены в образовании и динамика жизненных стратегий студентов // Социс. № 10, 2003.
8. Тоффлер А. Шок будущего / Пер. с англ. М.: ООО Изд. АСТ, 2002.
9. Ильинский И. М. Молодежь и молодежная политика. Философия. История. Теория. М.: Голос, 2001.
10. Немировский В. Г., Стариков П. А. Тенденция «квазирелигиозности» в среде Красноярского студенчества // Социс № 10, 2003.

preveo
Radoje Golović